

ΘΕΜΑΤΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Διοίκηση και Οργάνωση Πανεπιστημίων στην Εποχή της Παραγωγικής Αναδιάρθρωσης

Π. ΦΟΥΝΤΕΔΑΚΗ*

Τον Απρίλιο του 2000 ολοκληρώθηκε ένα ερευνητικό έργο για τα ελληνικά Πανεπιστήμια, με τίτλο "Διοίκηση και οργάνωση Πανεπιστημίων στην εποχή της παραγωγικής αναδιάρθρωσης", φορέα το Πάντειο Πανεπιστήμιο, διάρκεια από 1.7.1998 έως 30.4.2000 και μέλη της ερευνητικής ομάδας τους Δ. Σαραφιανό, Εμ. Χρυσάκη, Κλ. Ρίτσαρντσον και την Π. Φουντεδάκη ως υπεύθυνο έργου.

Σκοπός της έρευνας ήταν να αποτυπώσει την υπάρχουσα διασύνδεση των πανεπιστημιακών εκροών, σε ερευνητικό και εκπαιδευτικό έργο, με τις σύγχρονες κοινωνικές ανάγκες και τις ανάγκες παραγωγής, μέσω επεξεργασίας ποσοτικών στοιχείων, και να προτείνει καλύτερη διαχείριση · επίσης, να καταγράψει τη στάση των φορέων της πανεπιστημιακής κοινότητας απέναντι στις νέες δράσεις, μέσω ανάλυσης δειγματοληπτικών ερευνών. Ως αντικείμενο της έρευνας ορίστηκε το σύνολο των δραστηριοτήτων των 18 (εξαιρείται το Ε.Α.Π.) ελληνικών Πανεπιστημίων, πέραν του κλασικού προγράμματος σπουδών τους. Στις δραστηριότητες αυτές εντάξαμε τα χρηματοδοτούμενα Ερευνητικά Προγράμματα, τα χρηματοδοτούμενα Εκπαιδευτικά

* Πηνελόπη Φουντεδάκη, Γενικό Τμήμα Δικαίου, Πάντειο Πανεπιστήμιο

Προγράμματα (Εκπαίδευση από απόσταση, Προγράμματα Σπουδών Επιλογής, χρηματοδοτούμενα Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών, Πρακτική Άσκηση Φοιτητών, Προγράμματα Συμπληρωματικής Εκπαίδευσης, Προγράμματα Συνεχιζόμενης Επαγγελματικής Εκπαίδευσης -Σ.Ε.Κ.- στο πλαίσιο του Κ.Ε.Κ. του Α.Ε.Ι., Πρόγραμμα Leonardo, Προγράμματα Erasmus), και τα Γραφεία Διασύνδεσης - Σταδιοδρομίας. Σε αυτές τις δραστηριότητες εντοπίζεται η σύνδεση των Α.Ε.Ι. με την παραγωγή και την δυναμική της αγοράς.

Στο πρώτο μέρος της έρευνας, με τίτλο "Εννοιολογικά Προλεγόμενα", αναλύεται η σχέση της πανεπιστημιακής διοίκησης με τους μηχανισμούς της παραγωγής και ερευνώνται τα χαρακτηριστικά της σημερινής εποχής, την οποία ονομάζουμε "εποχή της παραγωγικής αναδιάρθρωσης". Η εποχή αυτή, την οποία διανύουμε στην Ελλάδα, συνδέεται με το φαινόμενο της ανεργίας των πτυχιούχων, που δημιούργησε και μια νομιμοποιητική κρίση έναντι του πανεπιστημιακού θεσμού. Σήμερα η αγορά εργασίας "εισβάλλει" στο εσωτερικό του Πανεπιστημίου για να προσδιορίσει την αξία των πτυχίων και να ορίσει την κοινωνική ιεραρχία ανάμεσα στους πτυχιούχους. Τα κρατικά όργανα προσπαθούν να παρέμβουν κυρίως με τρεις τρόπους: α. θεσμοθετώντας ειδικές διαδικασίες αξιολόγησης των σπουδών, β. κατατέμνοντας τα ενιαία πτυχία σε περισσότερους κύκλους σπουδών, γ. αναπροσαρμόζοντας τον χώρο της ανώτατης εκπαίδευσης, ώστε να περιλαμβάνει και τμήματα της τεχνολογικής εκπαίδευσης.

Στο δεύτερο μέρος, με τίτλο "Μεθοδολογικό πλαίσιο", ορίζεται η μέθοδος που επέλεξε η ερευνητική ομάδα για να προσεγγίσει το αντικείμενο της έρευνας καθώς και τα προβλήματα που συνάντησε κατά την υλοποίηση του έργου. Για να καταγραφεί η στάση των φορέων της πανεπιστημιακής κοινότητας συνετάγησαν και διανεμήθηκαν ερωτηματολόγια πρώτον, για προπτυχιακούς και μεταπτυχιακούς φοιτητές, δεύτερον, για μέλη Δ.Ε.Π., τρίτον, για Πρυτάνεις, Αντιπρυτάνεις, Κοσμήτορες και Προέδρους Τμημάτων. Για την δειγματοληψία ελήφθησαν υπ' όψιν δύο κριτήρια κατάταξης Πανεπιστημίων (γεωγραφικό και κατ' αντικείμενο) και ο αριθμός των φοιτητών και των μελών Δ.Ε.Π., κατά Πανεπιστήμιο και Τμήμα. Για την συγκέντρωση των ποσοτικών στοιχείων ερευνήσαμε τις πηγές

χρηματοδότησης και καταφύγαμε στη συλλογή και επεξεργασία τους, για το σύνολο των δράσεων των Α.Ε.Ι, μέσω μεγάλων τραπεζών δεδομένων. Για την ερευνητική δραστηριότητα των Α.Ε.Ι., η προσέγγιση επιχειρήθηκε με βάση ποσοτικά στοιχεία που αφορούν κυρίως τις χρηματοδοτικές εισροές - εκροές και το ανθρώπινο δυναμικό καθώς και το είδος των συνεργαζομένων με τα Πανεπιστήμια φορέων. Για την εκπαιδευτική δραστηριότητα των Α.Ε.Ι., εξετάστηκαν οι δραστηριότητες των Α.Ε.Ι. στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος Επαγγελματική Αρχική Εκπαίδευση και Κατάρτιση (Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ.).

Στο τρίτο μέρος, με τίτλο "Δραστηριότητες των Α.Ε.Ι. πέραν του κλασικού προγράμματος σπουδών. Μία προσέγγιση στα ποσοτικά στοιχεία", εξετάζεται η έκταση και οι πηγές χρηματοδότησης των ερευνητικών και εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων των Α.Ε.Ι. Όσον αφορά την ερευνητική δραστηριότητα, παρά το γεγονός ότι από τα διαθέσιμα στοιχεία οι φορείς της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης στη χώρα μας εμφανίζονται να κατέχουν σημαντική θέση ως φορείς υλοποίησης ερευνητικών προγραμμάτων, εντούτοις οι ερευνητικές δαπάνες των Ιδρυμάτων της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης ως ποσοστό του Α.Ε.Π. στην Ελλάδα αντιπροσωπεύουν μόλις το 0,2 %. Το μεγαλύτερο σχετικά ποσοστό της Α.Ε.Δ.Ε.Τ.Ε. που αναλογεί στα Ιδρύματα της Τριτοβάθμιας Εκπαίδευσης (43,4%) προέρχεται από τους Γενικούς Προϋπολογισμούς τους και αποτελεί ένα λογιστικό και όχι πραγματικό χρηματοδοτικό μέγεθος. Όσον αφορά τις εκπαιδευτικές δραστηριότητες, εξετάζονται κατά πρώτον, οι δραστηριότητες των Α.Ε.Ι. στο πλαίσιο του Ε.Π.Ε.Α.Ε.Κ. και κατά δεύτερον, οι λοιπές δραστηριότητες των Α.Ε.Ι. στον τομέα της δια βίου εκπαίδευσης και κατάρτισης στο πλαίσιο Επιχειρησιακών Προγραμμάτων και Κοινοτικών Πρωτοβουλιών. Ορισμένα από τα συμπεράσματα που προκύπτουν είναι και τα εξής: Η ανάπτυξη της έρευνας αλλά και των νέων εκπαιδευτικών δραστηριοτήτων των Α.Ε.Ι. στην Ελλάδα παραμένει σε χαμηλότερο επίπεδο, σε σχέση με το μέσο επίπεδο των χωρών της Ε.Ε., ενώ περιορίζεται ακόμη στον δημόσιο τομέα, χωρίς ιδιαίτερη ερευνητική δραστηριότητα από επιχειρήσεις του ιδιωτικού και δημοσίου τομέα. Μεγάλο μέρος της ερευνητικής δαπάνης που φαίνεται ότι απορροφούν

τα ελληνικά Α.Ε.Ι. παραμένει ακόμη εικονικό. Επίσης, οι επιχειρήσεις δεν συμμετέχουν ιδιαίτερα στην υλοποίηση ερευνητικών προγραμμάτων εν συγκρίσει με τον μέσο όρο των χωρών του Ο.Ο.Σ.Α.. Διαπιστώνουμε ακόμη ότι οι κοινοτικοί πόροι αποτελούν μοχλούς αναδιάρθρωσης της συνολικής ερευνητικής δραστηριότητας. Όσον αφορά τη δημόσια χρηματοδότηση για έρευνα στα Α.Ε.Ι. διαπιστώνουμε ότι το μεγαλύτερο μέρος της προέρχεται από το Υπουργείο Ανάπτυξης, κυρίως μέσω της Γ.Γ.Ε.Τ. (36,5%), ακολουθεί το Υπουργείο Γεωργίας (11,01%) και έπεται σε πραγματικά μεγέθη το Υπ.Ε.Π.Θ. (μόλις 5%). Με δεδομένο ότι και οι πόροι που διανέμονται μέσω Γ.Γ.Ε.Τ. είναι πόροι προερχόμενοι από την Ε.Ε., αυτό πρακτικά σημαίνει ότι το μεγαλύτερο τμήμα της χρηματοδότησης των Α.Ε.Ι. στον τομέα της έρευνας εξαρτάται από την ύπαρξη σχετικών κοινοτικών κονδυλίων. Είναι επίσης χαρακτηριστικό ότι ως ερευνητικό δυναμικό ασχολείται στα Α.Ε.Ι. αριθμός διπλάσιος από τον αριθμό του συνόλου του εκπαιδευτικού τους προσωπικού. Το δυναμικό αυτό αποτελείται από εξωτερικούς συνεργάτες, αλλά και από μεταπτυχιακούς-προπτυχιακούς φοιτητές (τουλάχιστον κατά το 1/3). Ως προς την εκπαιδευτική δράση, παρατηρούμε ότι η μείωση της συμμετοχής των Α.Ε.Ι. στα προγράμματα συνεχιζόμενης εκπαίδευσης και κατάρτισης έχει οδηγήσει στην κυριαρχία του ιδιωτικού τομέα στον τομέα αυτών των προγραμμάτων.

Στο τέταρτο μέρος, με τίτλο "Αποτελέσματα δειγματοληπτικής έρευνας μελών Δ.Ε.Π.", καταγράφεται η ταυτότητα της έρευνας, στη συνέχεια μελετώνται τα αποτελέσματα όσον αφορά τα ερευνητικά προγράμματα, κατόπιν τα συγχρηματοδοτούμενα εκπαιδευτικά προγράμματα, τα γραφεία διασύνδεσης-σταδιοδρομίας, η αξιοποίηση του θεσμικού πλαισίου, η διερεύνηση στάσεων και απόψεων των μελών Δ.Ε.Π. και τέλος, τα συμπεράσματα. Από την επεξεργασία των ερωτηματολογίων των μελών Δ.Ε.Π. διαπιστώνουμε ότι η συντριπτική πλειοψηφία των απαντώντων συμμετέχουν σε προγράμματα, ιδίως ερευνητικά. Η εικόνα δεν αλλάζει όσον αφορά τα εκπαιδευτικά προγράμματα εκτός του συμβατικού προγράμματος σπουδών. Ιδίως τα χρηματοδοτούμενα μεταπτυχιακά προγράμματα σπουδών (Μ.Π.Σ) φαίνεται ότι έχουν πλήρως εμπεδωθεί, ως αναπόσπαστο τμήμα της εκπαιδευτικής δραστηριότητας των Α.Ε.Ι., αφού το 84,4% των μελών

Δ.Ε.Π συμμετέχει σε αυτά. Οι επιχειρήσεις, πάντως, είτε συμμετέχουν τύποις μόνο σε προγράμματα, είτε συμμετέχουν μη αποβλέποντας στη χρησιμοποίηση των αποτελεσμάτων τους· ωστόσο, η σημασία που αποδίδεται από τα μέλη Δ.Ε.Π στη συνεργασία τους με επιχειρήσεις είναι περισσότερο αυξημένη από τα πραγματικά μεγέθη της διαπλοκής, όπως καταγράφονται στα ποσοτικά στοιχεία. Οι μεγαλύτερες ελλείψεις παρουσιάζονται στο σύστημα αξιοποίησης και αξιολόγησης των αποτελεσμάτων των προγραμμάτων. Από τις απαντήσεις προκύπτει ότι τα μέλη Δ.Ε.Π θεωρούν ως κύριο αποτέλεσμα των ερευνητικών προγραμμάτων τη βελτίωση των προσόντων τους και της ποιότητας του έργου τους, τη θετική επίδραση στην εξέλιξή τους, την αύξηση του κύρους τους, καθώς και την αύξηση της χρηματοδότησης των Α.Ε.Ι, που οδηγεί και στην αύξηση των αποδοχών τους. Οι ίδιες απαντήσεις επικρατούν και στο ερώτημα της χρησιμότητας των εκπαιδευτικών προγραμμάτων, όπου κυριαρχεί η βελτίωση των προσόντων των εκπαιδευομένων. Ο τρόπος αξιοποίησης, όμως, των αποτελεσμάτων των ερευνητικών προγραμμάτων παραμένει σε συντριπτικό βαθμό περιθωριακός. Σε κάθε περίπτωση, τα Α.Ε.Ι. έχουν μεταβληθεί από τόπο της κλασικής από καθέδρας διδασκαλίας σε εργαστήριο ερευνητικών και εκπαιδευτικών προγραμμάτων, στα οποία συμμετέχουν σε μεγάλο βαθμό εξωτερικοί συνεργάτες και μεταπτυχιακοί φοιτητές (κατά 12% και 36% αντίστοιχα στα ερευνητικά προγράμματα - ποσοστά που αυξάνονται όσον αφορά τα προγράμματα με κυρίως ιδιωτική χρηματοδότηση).

Κατά τα ανωτέρω είναι σαφές ότι τα δυο κομβικά προβλήματα που παρουσιάζονται στο σύστημα υλοποίησης προγραμμάτων εντοπίζονται:

α. Στον ευρύτερο προγραμματισμό των προγραμμάτων. Στην πραγματικότητα δεν υφίσταται κάποιος συγκεκριμένος σχεδιασμός που να προσανατολίζει τη λειτουργία των προγραμμάτων προς ανάγκες της παραγωγής.

β. Στη διαδικασία προετοιμασίας, σχεδιασμού και υλοποίησης των προγραμμάτων. Αναγκαία θεωρείται, κατά την πλειοψηφία των απαντώντων, η διασύνδεση των Α.Ε.Ι με την αγορά εργασίας στον τομέα του επαγγελματικού προσανατολισμού των αποφοίτων των Α.Ε.Ι.. Όμως

τα Γραφεία Διασύνδεσης, με τον ιδιαίτερο ρόλο που καλούνται να διαδραματίσουν ως κόμβος σύνδεσης μεταξύ Α.Ε.Ι. και επιχειρήσεων, δεν έχουν επιτύχει τον στόχο τους ούτε καν στο πεδίο του επαγγελματικού προσανατολισμού, παρότι εμφανίζουν απορρόφηση 100%.

Το πέμπτο μέρος, με τίτλο "Αποτελέσματα δειγματοληπτικής έρευνας φοιτητών", περιλαμβάνει έξι ενότητες, ανάλογες με αυτές των μελών Δ.Ε.Π.. Ως προς την ενημέρωσή τους για τα προγράμματα, οι φοιτητές του δείγματος φαίνεται να έχουν διαφοροποιημένη άποψη, όσον αφορά το πώς θα έπρεπε να γίνεται σε σχέση με την επικρατούσα σήμερα κατάσταση. Συγκεκριμένα, σύμφωνα με τις απαντήσεις τους στο σχετικό ερώτημα, πιστεύουν ότι ο προσφορότερος τρόπος είναι η λειτουργία Ειδικού Γραφείου Ενημέρωσης, η ενημέρωση από τα μέλη Δ.Ε.Π. και τα φοιτητικά όργανα, η αφισκοδόλληση, σεμινάρια, ημερίδες. Οι μεταπτυχιακοί φοιτητές σε μεγαλύτερο βαθμό από τους προπτυχιακούς, θεωρούν, ότι δεν εξασφαλίζεται η πρόσβαση στα ερευνητικά προγράμματα, και μάλιστα για λόγους ελλιπούς πληροφόρησης, αδιαφάνειας και ευνοιοκρατίας· αυτό αναδεικνύει ένα σημείο έντασης στην υλοποίηση της διαδικασίας αναδιάρθρωσης. Αυτή η αίσθηση της έλλειψης αξιοκρατίας είναι αρκετά έντονη και όσον αφορά τη διαδικασία πρόσβασης στα εκπαιδευτικά προγράμματα. Το γεγονός μάλιστα ότι αυτή η αίσθηση είναι πιο οξεία στις σχολές θετικής κατεύθυνσης καταγράφει ένα μείζον πρόβλημα. Όσον αφορά τα αποτελέσματα της υλοποίησης συγχρηματοδοτούμενων προγραμμάτων, διαπιστώνεται ότι αυτά αποτιμώνται στο σύνολό τους από τη συντριπτική πλειοψηφία των φοιτητών ως θετικά, εν γένει, ως προς τους ίδιους, και ως προς τη συμμετοχή των επιχειρήσεων σε αυτά. Ειδικότερα για τα Μεταπτυχιακά Προγράμματα Σπουδών (Μ.Π.Σ.), επισημαίνουν πάντως την ύπαρξη ενός ευρύτατου φάσματος προβλημάτων, όπως εκπαιδευτική ανεπάρκεια, προβλήματα υποδομών, οικονομικά προβλήματα, κακή οργάνωση. Η ενότητα, που αφορά τη διερεύνηση των απόψεων και των στάσεων των φοιτητών για ορισμένα θέματα ευρύτερου ενδιαφέροντος αναφορικά με την οργάνωση και λειτουργία των Α.Ε.Ι., εμπεριέχει ενδιαφέροντα ευρήματα, άλλοτε μεγάλης ομοιογένειας, άλλοτε έντονης πόλωσης. Έτσι, ενδεικτικά, όσον αφορά τη σκοπιμότητα συμμετοχής

των επιχειρήσεων στην διοίκηση των Πανεπιστημίων, διαπιστώνεται ότι οι απόψεις των φοιτητών εμφανίζονται μάλλον μοιρασμένες. Συγκεκριμένα, κάτι λιγότερο από τους μισούς φοιτητές του δείγματος (45,3%) πιστεύουν ότι η συμμετοχή των εκπροσώπων των επιχειρήσεων στη διοίκηση των Πανεπιστημίων θα διευκόλυne τη σύνδεσή τους με την αγορά εργασίας, ενώ στο ίδιο περίπου ποσοστό οι ίδιοι πιστεύουν ότι κάτι τέτοιο θα αποπροσανατόλιζε τα Α.Ε.Ι. από τον κυρίως ρόλο τους (45,2%). Ωστόσο, έντονη προς τη θετική κατεύθυνση, εμφανίζεται η στάση των φοιτητών του δείγματος όσον αφορά τη σκοπιμότητα άμεσης σύνδεσης της λειτουργίας των Πανεπιστημίων με τις ανάγκες της παραγωγής και της οικονομίας. Αντίθετα, στον τρόπο χρηματοδότησης των Α.Ε.Ι. διαπιστώνεται ότι οι φοιτητές επιθυμούν οι κύριες πηγές χρηματοδότησης να έχουν κατά βάση αμιγώς δημόσιο χαρακτήρα, με ορισμένες δε προϋποθέσεις να μπορούν να συμμετέχουν και μη δημόσιοι -μη κερδοσκοπικοί φορείς- ή ακόμη και κερδοσκοπικοί φορείς του ιδιωτικού τομέα, αλλά σε πολύ μικρότερο βαθμό, ενώ δεν συμφωνούν στη χρηματοδότηση από τους ίδιους μέσω της καταβολής διδάκτρων. Οι φοιτητές δεν αντιμετωπίζουν θετικά την προοπτική ιδιωτικών Πανεπιστημίων.

Συνολικά, επιβεβαιώνεται ότι τα Α.Ε.Ι. της Αττικής, που είναι και τα μεγαλύτερα σε μέγεθος, έχουν χαμηλό βαθμό αναδιάρθρωσης (η συμμετοχή φοιτητών τους σε προγράμματα είναι μικρότερη). Από το σύνολο των απαντήσεων προκύπτει μια ιδεολογική πόλωση στο εσωτερικό του φοιτητικού σώματος, μεταξύ αυτών που θεωρούν θετική τη διαδικασία αναδιάρθρωσης και αυτών που διάκεινται αρνητικά απέναντί της. Συντριπτικά θετικές είναι οι απόψεις των φοιτητών ως προς τα αποτελέσματα της υλοποίησης ερευνητικών και εκπαιδευτικών προγραμμάτων. Αντίθετα, διχοτόμηση του σώματος εμφανίζεται για τον (θετικό ή αρνητικό) ρόλο που θα διαδραμάτιζαν μέτρα άμεσης οργανωτικής σύνδεσης των Α.Ε.Ι. με τις επιχειρήσεις και με τις ανάγκες της παραγωγής. Είναι εντυπωσιακό το γεγονός, ότι οι φοιτητές φαίνεται να αντιμετωπίζουν περισσότερο θετικά ακόμα και την άμεση σύνδεση των Α.Ε.Ι. με επιχειρήσεις.

Η έρευνα ολοκληρώνεται με τη διατύπωση των τελικών συμπερασμάτων, που αποτελούν τη σύνθεση των επιμέρους

συμπερασματικών κρίσεων. Τα ελληνικά Α.Ε.Ι. έχουν ήδη τεθεί σε τροχιά αναδιάρθρωσης και ο μηχανισμός προώθησης αυτής της διαδικασίας είναι η Ευρωπαϊκή Ένωση. Η ένταση, ωστόσο, της ιδεολογικής απήχησης της διαδικασίας αυτής είναι πολύ πιο μεγαλύτερη από τα πραγματικά όρια ανάπτυξής της. Διαπιστώνουμε, λοιπόν, ότι έχει διαμορφωθεί ένα πλειοψηφικό μπλοκ στο εσωτερικό της πανεπιστημιακής κοινότητας που στηρίζει τη διαδικασία αυτή, ακόμη και στις πιο ακραίες εκδοχές της (συμμετοχή εκπροσώπων των επιχειρήσεων στην διοίκηση των Α.Ε.Ι.), παρά τα προβλήματα διάρρηξης της αυτονομίας τους.

Εν τέλει τα Α.Ε.Ι. εμφανίζονται αναγκασμένα να ισορροπήσουν μεταξύ της έντασης της αυτονομίας τους από το κράτος, αφ' ενός, και της ανάπτυξης της συλλογικότητας και της διαφάνειας, αφ' ετέρου, εάν δεν επιθυμούν να οδηγηθούν σε αναίρεση εν τέλει της αυτοτέλειάς τους μέσω της πρόσδεσής τους σε επιχειρηματικά συμφέροντα.